El Pare Joan de Jesús Roca i la llengua de Santa Teresa

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 26-01-2021

En Pep Mayolas ens acosta la figura del pare Joan de Jesús Roca, gran impulsor dels carmelites descalços a Catalunya, però, al mateix temps, difusor d'unes impressions força contundents sobre la llengua catalana de Teresa de Jesús.

Si haguéssim de citar alguns dels noms propis que contribuïren a popularitzar entre els feligresos catalans de finals del segle XVI la figura de la Teresa de Jesús castellana, al capdamunt de la llista hi hauríem de col·locar el pare Joan de Jesús Roca, que passa per ser el primer carmelita descalç català. Fill d'En Pere Bolla i de Na Isabel Roca, naturals de Sanaüja (la Segarra), la seva Acta de Professió com a descalç[1] està datada al convent de Pastrana (Guadalajara) l'1 de gener de 1573 i la signen el mestre de novicis Ángel de San Gabriel i el prior Baltasar Nieto.

Al pare Roca el veiem formant part, «sovint amb càrrecs de responsabilitat, d'algunes de les primeres comunitats de carmelites descalços: Pastrana, Mancera, més endavant Baeza (...). Es va revelar una persona amb capacitat i amb disposició per presentar-se davant de les autoritats quan calia aconseguir permisos o reconeixements. Va tenir tractes amb el rei Felip II, amb el nunci, i en més d'una ocasió es va desplaçar a Roma per a gestions al més alt nivell. La més coneguda va ser l'obtenció d'una província pròpia per als carmelites descalços, cosa que s'aconsegueix al juny de 1580. El viatge del P. Roca a Roma és ple d'aventures i de tons novel·lescos, començant pel fet d'anar vestit de laic i amb una identitat simulada. Pocs anys després hi tornarà per demanar el reconeixement dels carmelites descalços com a congregació autònoma».[2] Com podem veure, es tracta d'una peça decisiva en la implantació del nou orde: no només en les fundacions i assentaments de les primeres comunitats de descalços a Castella, sinó que és l'encarregat de tramitar davant la cúria romana la traumàtica separació entre descalços i calçats.

El pare Joan de Jesús Roca i dos religiosos més arribaren el mes de juliol de 1585 a Barcelona per iniciar els tràmits de la primera fundació catalana. Atès que ja existien massa convents a la urbs i hi havia poc espai dins el recinte murallat,

la ciutat i algunes comunitats religioses s'oposaren a la fundació carmelita. «Les dificultats que el consell de la ciutat posà a aquest establiment i les seves reiterades negatives van fer que el Pare Roca decidís acudir a la més alta instància; el rei es trobava a Montsó amb motiu de les Corts celebrades en aquesta localitat aragonesa. De fet, sembla que els tres religiosos descalços ja s'havien entrevistat amb el monarca en el viatge d'anada a Barcelona, al seu pas per Montsó, amb el simple propòsit de demanar el seu vist-i-plau de cara a la nova fundació que es disposaven a emprendre. El Pare Roca [hi] tornarà ara (entre els mesos d'agost i setembre del 1585) per entrevistar-se amb Felip II i demanar la seva directa intercessió davant el consell de la ciutat».[3] És a dir, els tres carmelites tenen audiència amb el rei a Montsó, arriben a Barcelona amb la missió de tramitar la fundació de l'orde pretesament teresià a la ciutat, i com que es troben amb obstacles per part de les autoritats barcelonines, tornen davant del monarca. És com si aquest els hagués dit: «Aneu i fundeu, i si us posen cap entrebanc, m'ho veniu a dir, que em sentiran». I prou que el van sentir, els pròcers de Barcelona. El van sentir fins al punt que el Conseller en Cap i el conseller segon, acabats d'escollir pel novembre de 1585, cauen dels seus càrrecs gairebé sense estrenar i serà el nou conseller tercer Josep Dalmau Vidal qui esdevindrà, com per casualitat, Conseller en Cap i es convertirà en el més decidit i perdurable benefactor laic del Carmel descalç a la capital catalana. Aquest patrici barceloní es mereix tot un article específic, que ja fou abordat diligentment fa temps.[4]

I així, al cap de poques setmanes, «el 25 de gener de 1586, per obra del P. Joan de Jesús Roca, fundaren a Barcelona els carmelites descalços, la reforma iniciada per santa Teresa de Jesús i sant Joan de la Creu a Castella. Aquesta reforma constituí amb el temps, ja morts santa Teresa i sant Joan de la Creu, una branca independent de l'antic Carmel. El 1581 es concedí que formés província independent de la de Castella, i el 1587 que formés congregació a part. Finalment, en el capítol general de 1593 els carmelites descalços demanaren i obtingueren la separació jurídica de la vella soca de l'Orde».[5] I tot gràcies al pare Roca, com vèiem. L'estratègia és digna d'elogi. Ja abans de la implantació a Catalunya, «s'aconsegueix» que la província carmelitana catalana sigui independent de la de Castella. Primera victòria de simpatia! Un cop fundat i establert el primer convent descalç a Barcelona, els carmelites catalans ja formen congregació a part. Amb vent de popa i a tota vela, res hi ha de tan català i ben nostrat, excepte els referents inequívocs del nou orde, és clar, els castellans Teresa de Ávila i Juan de la Cruz. Dos anys després de promoure el convent masculí, el pare Roca contribuiria, també, a la fundació del primer convent de carmelites descalces a Barcelona, pel juny de 1588.

Bo i parlant d'aquest primer descalç català, es diu que «fou ell qui, en una entrevista amb el Nunci Felipe Sega, escoltà i transmeté aquelles paraules despectives sobre la Mare: "Fémina inquieta y andariega, desobediente y contumaz, que a título de devoción inventa malas doctrinas, andando fuera de clausura, contra la orden del Concilio Tridentino y de los Prelados, enseñando como maestra contra lo que S. Pablo enseñó mandando que las mujeres no enseñasen"».[6] Per tant, seria En Joan de Jesús Roca qui assumiria el paper de recordar allò de què es devia acusar l'abadessa Cardona, la veritable Teresa —com a teòloga, mestra i fundadora de col·legis que fou—, per traslladar-ho en el temps i afirmar «que ho havia sentit a dir al nunci» contemporani de la inexistent Teresa d'Àvila.

Que el pare Roca fou un home al servei de Felip II resta prou palès —si més calia— quan el veiem adreçant cartes al rei per denunciar les traves i les dificultats que troben els descalços per assentar-se en terres catalanes. En una missiva datada a Lleida el 17 de setembre de 1589, d'entrada llegim el següent: «R. Magd. Avrá quatro años, quando yendo a Monçón a dar cuenta a V. Magd en compañía del Pe Mariano de algunas cosas de la Orden, que passé a esta tierra de Cataluña a la fundación del monasterio que V. Magd mandó se fundasse en Barcelona».[7] És a dir, ara sabem amb tota certesa que la fundació dels carmelites descalços a Catalunya era un encàrrec ordenat per Felip II al pare Roca, que tot seguit s'excusa d'haver «gastat vuit mesos a Itàlia» on va haver d'anar «a solicitar lo de Vicario general, que con el favor de V. Magd se alcançó».[8] O sigui, En Joan de Jesús Roca deu a Felip II les gestions a Roma que el converteixen en Vicari General dels carmelites catalans. Poques ratlles més endavant, l'home diu que ja s'han fundat a Catalunya cinc convents de frares i un de monges, però que «en todo este tiempo he tenido gran desseo de dar cuenta de muchas cosas que en esta tierra passan, que aunque soy natural della, por la larga ausencia que he hecho ni las entendía antes ni podía creer avía en ella cosas tan exorbitantes y dañosas y tan sobrada libertad para mal».[9] Posats a concretar, el pare Roca es queixa que «como el demonio va cobrando tantas fuerças y poder, y anden tan sueltos los malos, que no sólo hazen guerra a los hombres y haziendas sino también a las iglesias y imágines, dándoles golpes, cortándoles las cabeças y haziendo otros desacatos, como tirar con sus pistoletes a un Christo dibuxado en una cruz como si tiraran al blanco y otros semejantes; y usurpar alguno, como lo ha hecho un fulano Abella, una Abbadía con favor de ladrones y tiene al presente dozientos o trezientos en su favor; y otros proveer un beneficio con amenazas y hazer se provean las cáthedras a quien ellos quieren con temor que les ponen de matar a los que contradixeren y otras cosas».[10]

El panorama és el d'una societat on els bandolers i els qui ofenen la religió campen sense que les autoritats competents reaccionin, i és per això que el bon carmelita reclama al sobirà que hi posi remei. I si per això cal saltar-se les lleis del Principat, per més jurades que les hagi jurat el rei, que se les salti, i que implanti les de Castella, que el

papa ja l'absoldrà. Llegim-ho en les seves paraules: «A V. Magd toca remediar esto, como a dueño dello; y ponga su poder, aunque sea quebrantándoles fueros y leyes iniquas, que ni es lícito jurarlas ni juradas guardarlas con tanto daño del Reyno. Y si ay scrúpulo, Pontífice ay que viendo la iniquidad de tales leyes absolverá del juramento. Y la tierra está tan affligida y opprimida, que les parece a las communidades que si viessen venir a V. Magd a governarles con las leyes de Castilla, que resollarían y tendrían vida».[11]

Un català que es queixa de la llibertat que hi ha, i vol ser governat per les lleis de Castella, ja al segle XVI: vénen de lluny, l'autoodi i la dèria persecutòria. «Mucho importaría que V. Magd embiasse presidente de pecho y prudencia, y que se estuviesse aquí en Lérida quatro o seis meses; y entretanto, el gobernador. Y que mandasse V. Magd viniessen de Perpiñán veynteycinco cavallos y cien arcabuceros, porque con essa ayuda los de la ciudad y pueblos cobrarían ánimo. Y quiçà ésta sería buena occasion para que V. Magd acabasse con estas leyes y pusiesse esta tierra en el estado que es razón que esté; digo que ay mucho aparejo y mucha necessidad dello, si no quiere que se entre esta pestilencial heregía que ay en Francia, que ya ay semilla».[12]

Vet aquí els recursos del pare Roca per captar l'atenció del rei i animar-lo a moure peça, atesa la fòbia proverbial que sa catòlica majestat sentia vers el luteranisme i els hugonots francesos. No ens pertoca resseguir quin cas va fer Felip II dels mots del seu vicari de carmelites a Catalunya. Sí que sabem, però, que va moure una variada diversitat de fils per continuar promovent la implantació del nou Orde a la Nació Catalana. El primer carmelita descalç català, fundador de convents i introductor de la falsa Teresa a casa nostra, doncs, fou un home que tenia comunicació directa amb el rei, que seguia les seves instruccions, i que li va arribar a demanar que abolís les lleis del Principat i les substituís per les de Castella. No sabem quines emocions devia experimentar quan es va veure obligat a exiliar-se d'aquest país. L'any 1603, el pare Roca fou «despossseït del càrrec de provincial i obligat a viure fora de Catalunya. El motiu sembla que va lligat amb la seva inquietud apostòlica i missionera, que el va portar a voler vincular la província de Catalunya a la congregació italiana, que acceptava les missions, a diferència de la congregació espanyola. Haurà de passar uns quants anys entre Saragossa i Corella, fins que el 1613 pot tornar a Catalunya, concretament a Tarragona».[13]

El pare Roca no cessaria pas l'activitat com a promotor del Carmel descalç i hagiògraf de la seva pretesa fundadora, durant els anys d'exili. Serveixi com a prova el treball de l'Ignacio Arellano que ens facilita En Jordi Bilbeny, sobre les grans festes barroques amb què s'acollí, l'any 1614, la notícia de la beatificació de Teresa d'Àvila a la vila de Corella.[14] I és justament des del seu exili a Corella, aleshores, que En Joan de Jesús Roca escriu una carta al pare José de Jesús María, Historiador General de l'Orde carmelita, on a 7 de gener de 1611 desmenteix algunes informacions sobre Caterina de Cardona —com ara que era nascuda a Itàlia— i forneix les dades de base més repetides sobre aquesta dama. Dades que la dibuixen, evidentment, com una referència del món carmelità. Amb tot, el més destacable és el fragment que dedica a la llengua de la nostra veritable Teresa: «Ella me hyzo hablar en catalán, y, no acertando tan bien como hablava ella, me reprehendió diciéndome que, haviendo más tiempo que ella estava fuera de Cataluña, no se le havía olvidado, que por qué se me havía de olvidar a mí. Y gustava de hablar en catalán. Y lo hablava bien. Lo qual no pudiera hazer si nasciera en Italia, y más haviendo de bivir en ella y no tiniendo allá madre ni criadas catalanas, como dije de la llave, que en el monasterio donde estuvo no las admiten».[15]

Al 1611, el pare Roca s'aprofitava del fet que ja feia vora cinquanta anys que s'havia mort l'abadessa de Pedralbes i que en feia més de vint-i-cinc que ell mateix havia encetat la promoció de la inexistent Teresa d'Àvila arreu d'Espanya com a fundadora dels descalços. Així, amb una Teresa de Jesús carmelita i castellana dissenyada per l'aparell reial i consolidada en l'imaginari col·lectiu per la propaganda omnipresent, a partir de la seva figurada mort al 1582, En Joan de Jesús Roca escrivia a l'historiador dels descalços i incidia en l'amor per la catalanitat de Caterina de Cardona, de manera que, d'una forma natural i sense faltar a la veritat, fixava la contraposició de la mare Cardona a la figura naturalment castellana de la carmelita d'Àvila, la qui calia tenir per la veritable Teresa de Jesús. Parlar de la buena mujer doña Cathalina de Cardona heremita Carmelita descalza i convertir-la en un referent per a la mateixa Teresa d'Àvila servia, ja ho hem dit més d'un cop, no només per captar històricament per a la «causa carmelita» la popularíssima figura de la mare Cardona, sinó també per fixar en la consciència col·lectiva que ella i «Teresa de Jesús» no havien estat mai la mateixa persona.

Tota aquesta intencionalitat subjacent, però, no treu que les paraules del pare Roca constitueixin un testimoni altament revelador. En Rafel Mompó i En Jordi Bilbeny ens recordaven, fa pocs mesos, els arguments[16] que l'INH ha anat aplegant per identificar Teresa de Jesús com el nom de religió de Caterina de Cardona[17] i, alhora, el de l'abadessa de Pedralbes,[18] una dignitat eclesiàstica que hauria ocupat la mare[19] de la mateixa Teresa/Caterina quan ella era petita. Les afirmacions del pare Roca ens avisen de la inconsistència de la biografia oficial de Caterina de Cardona que el mateix carmelita ens proporciona. Llegim que Caterina neix a Barcelona el 1519, filla natural del virrei de Nàpols Ramon de Cardona-Anglesola i d'una dama desconeguda. El seu pare se l'endú a Itàlia bon punt finalitzada la seva estada al costat de l'emperador (que marxa de Barcelona pel gener de 1520) sent una criatura de mesos i prou. Aleshores, i «havent de viure a Itàlia i no tenint allí ni mare ni criades catalanes, ja que en el monestir on s'estigué no

les admeten»... ens demanem com podia aprendre català la menuda Caterina. De qui l'havia d'aprendre, en aquestes circumstàncies, per parlar-lo tan bé de gran que era capaç de donar lliçons a un nadiu de La Segarra com el pare Roca? Si a això hi afegim que les clarisses caputxines de Nàpols on representa que és deixada de ben petita pel seu pare,[20] l'any 1520 o 22, no seran fundades per la vídua catalana Maria Llorença Llong fins a l'any 1535,[21] la misteriosa educació catalana de Caterina a Nàpols cau per la seva absoluta inconsistència.

Com que tenim informacions que ens van repetint que Caterina fou filla dels ducs de Cardona[22] i els pares Efrén i Otger afirmen que va néixer a Barcelona, sumarem aquestes variables amb aquella dada que diu que Teresa de Cepeda jugava de petita al palau de Piedras Albas d'Àvila,[23] on «treballava» una parenta seva, per començar a entendre que Caterina es devia criar de ben menuda al monestir de Pedralbes, d'ençà que hi va entrar la seva mare com a administradora pel juny de 1495 (la història situa en aquest paper sor Teresa Enríquez, una clarissa de Palència que es diu igual, justament, que la Loca del Sacramento, l'esposa d'En Gutierre de Cárdenas que de vegades suplanta la duquessa de Cardona i que vam assenyalar com a primera opció de la censura, anacrònica i fallida, per substituir Teresa de Jesús).[24] L'ingrés de la duquessa Aldonça Enríquez a Pedralbes —que adoptaria el nom religiós de «Teresa», potser com a homenatge a l'escriptora Teresa de Cartagena i marcant, així, un precedent per a la seva filla— es faria per devoció religiosa i d'acord amb la voluntat reformadora del seu nebot, el Rei Catòlic, i també per absència de l'espòs de la duquessa i pare de Teresa de Cardona, el Conestable Joan Ramon Folch IV, que hauria viatjat a Nàpols per la primera campanya contra els francesos (1495-1498). Caterina/Teresa devia jugar de petita, no al palacio de Piedras Albas, sinó al monestir de Pedralbes. «Gustava mucho, cuando jugava con otras niñas, hacer monesterios, como que eramos monjas».[25] Abans de l'existència dels mòbils i dels videojocs, les criatures solíem reproduir en els nostres jocs les realitats que ens eren familiars. Si Teresa jugava de petita a fer monestirs i amb altres nenes feien veure que eren monges, potser és que havia vist la seva mare fent d'abadessa i dirigint les obres de reparació del recinte. En opinió d'uns testimonis, «el 1497 el monestir es trobava en un estat lamentable degut al pas del temps i a la presència dels militars. El deteriorament de l'arquitectura amenaçava ruïna».[26] A despit que la Cristina Sanjust no trobi evidències d'intervencions de gran abast durant aquest període,[27] alguna cosa es devia fer que inspirés la petita Teresa a jugar a «hacer monesterios». De gran, al 1532, l'abadessa Teresa de Cardona serà l'encarregada d'encomanar les obres per condicionar l'edifici i fer-lo més confortable.[28] D'ella es diu també que fou la responsable de dur aigua al monestir,[29] amb una eloqüent «mina de santa Teresa» que passa per sota de la finca «Santa Caterina» del futbolista Gerard Piqué,[30] i a emmagatzemar-la en una cisterna obrada entre 1547 i 1549[31] que En Joan Cassola va descobrir que, al segle XIX, se'n deia «de santa Teresa de Cardona».[32] Un apel·latiu molt simptomàtic, per cert. Que nosaltres sapiguem, aquesta abadessa de Pedralbes mai fou tinguda per santa a nivell popular, ni fou proposada a l'Església perquè fos incorporada al santoral, ni tan sols va merèixer que s'engegués cap procés de beatificació. Caldria esbrinar, doncs, per quin sortilegi mefistofèlic En Jordi Bilbeny i el seu INH s'han projectat més de cent anys enrere i han aconseguit que un fotògraf del segle XIX qualifiqui com a «santa Teresa de Cardona» l'abadessa que mai fou santa, però que és la dama que des d'aquest institut venim proposant com a la veritable identitat de Teresa de Jesús. Podria ser que, a finals del XIX, la tradició popular sabés que En Colom era català i que santa Teresa era l'abadessa de Pedralbes? Sort en vam tenir, els enlluernats i els amics del poc senderi, dels corrents positivistes que aleshores van consolidar la història com una ciència, la ciència salvadora que va desautoritzar aquestes contalles a la vora del foc i va dotar de rigor acadèmic la «veritat científica» que ens espoliava la memòria per sempre més.

Bo i recapitulant, assenyalarem que l'entorn barceloní dels ducs de Cardona i el monestir de Pedralbes serien l'ambient lingüístic inequívocament català en el qual es criaria Caterina de Cardona, la futura Teresa, cosa que explicaria la naturalitat amb què dominava la llengua catalana i l'afecte que sentia per ella, fins al punt de veure's amb cor, al cap dels anys, de renyar Joan de Jesús Roca perquè no la parlava prou bé, en comparació amb algú que s'havia passat tants anys lluny de Catalunya. Deixarem de banda el debat que es podria encetar ara sobre quina llengua predominava, a la primera meitat del segle XVI, al regne de Nàpols en mans de la monarquia catalana des del 1442, on pretesament va passar Caterina més de la meitat de la seva vida.

Acabem amb el pare Roca. Superat l'exili i retornat a Tarragona el 1613, «viurà un dels esdeveniments que més havia desitjat i pel qual havia treballat personalment: la beatificació de Teresa de Jesús, que té lloc l'any 1614. Com en altres ciutats catalanes, també a Tarragona s'organitzen grans festes per celebrar la notícia. El 12 d'octubre, el P. Joan de Jesús Roca predica un sermó notable en l'església de Sant Llorenç dels carmelites descalços de Tarragona. El text sencer de la seva prèdica es va publicar en el volum que recull cròniques, poemes, discursos i sermons relacionats amb les festes organitzades arreu de Catalunya per celebrar la beatificació de Teresa.

»Poques setmanes després, concretament el dia 19 de novembre de 1614, ara fa quatre-cents anys, el P. Joan de Jesús Roca moria a Tarragona. Amb una vida moguda i intensa, plenament dedicada a la causa teresiana, havia contribuït decisivament a la consolidació i a l'extensió del Carmel descalç».[33] L'amic Ramon Serrano, atent lector d'En Pere Serra i Postius, troba una breu referència al pare Roca en una obra d'aquest cronista català del set-cents,

segons la qual En Joan de Jesús Roca no moriria pas a Tarragona, sinó al convent dels carmelites de Barcelona. Vet aquí el testimoni sencer d'En Serra i Postius, tot parlant del convent barceloní: «Aquí morí el Venerable P. Fr. Joan de Jesús, en el segle Roca, natural de Sanaüja, Vila de Catalunya, primer Carmelita Descalç; Confessor de la Fundadora d'aquest Orde Santa Teresa de Jesús; Atlant de la seva Religió esclarida; Fundador de molts Convents d'Espanya, insigne en lletres, i més en santedat, com s'infereix de la seva mort; ja que davallà de la Glòria per assistir-lo en ella, la seva afectuosa Mare Santa Teresa de Jesús».[34]

Més enllà de les davallades miraculoses, aquí hi ha unes notícies dignes de consideració. La confiança amb què Caterina de Cardona renyava el pare Roca per parlar el català pitjor que ella podria formar part de la confiança i la jerarquia moral que tenia una dama de rang amb el seu jove confessor. Si es pogués confirmar que el pare Roca va arribar a ser confessor de la nostra Teresa de Jesús, i també que va ser el primer carmelita descalç de totes les Espanyes, la combinació d'ambdues notícies gairebé prendria el caire d'una revelació. Una revelació, però, que es mereixeria una investigació força més extensa i detallada.

Fins aquí, doncs, aquestes impressions sobre la llengua de Teresa de Jesús i En Joan Bolla i Roca, segarrenc fill de Sanaüja, el pare Joan de Jesús Roca en la descalça religió.

PEP MAYOLAS

Notes bibliogràfiques:

[1] GABRIEL BELTRÁN LARROYA, OCD, Fuentes históricas de la provincia O.C.D. de San José (Cataluña y Baleares), Teresianum, Roma, 1986, p. 651.

[2] AGUSTÍ BORRELL, "Joan de Jesús Roca, un català al servei de santa Teresa" a Castell Interior, 17 de novembre de 2014, https://castellinterior.com/2014/11/17/joan-de-jesus-roca-un-catala-al-servei-de-santa-teresa/

[3] CARME NARVÁEZ CASES, El tracista fra Josep de la Concepció (1626-1690), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2004, p. 53-54.

[4] CARME NARVÁEZ CASES, "Josep Dalmau, promotor dels convents de carmelites descalços de Barcelona", Analecta sacra Tarraconensia: Revista de ciències historicoeclesiàstiques, vol. 67, n. 1, 1994.

[5] PAU M. CASADEVALL, Els Carmelites a Barcelona: 1292-1992, Editorial Claret, Barcelona, 1997, p. 82.

[6] MARIA JOSÉ, OCD, "Juan de Jesús (Roca), una vida al servicio de la obra teresiana", a Teresa, de la rueca a la pluma, blog del convent Sagrada Família de Puçol, 19 de novembre de 2014, https://delaruecaalapluma.wordpress.com/2014/11/19/juan-de-jesus-roca-una-vida-al- servicio-de-la-obra-teresiana/

[7] GABRIEL BELTRÁN LARROYA, OCD, ob. cit., p. 667.

[8] Ídem, p. 668.

[9] Ídem.

[10] Ídem, p. 668-669.

[11] Ídem.

[12] Ídem, p. 669-670.

[13] AGUSTÍ BORRELL, “Joan de Jesús Roca, un català al servei de santa Teresa”, ob. cit.

[14] IGNACIO ARELLANO, “Un ejemplo de fiestas barrocas. Beatificación de Santa Teresa de Jesús en la villa de Corella, 1614”, Pliegos volanderos del GRISO, Departamento de Literatura Hispánica, Universidad de Navarra, Pamplona, https://studylib.es/doc/8408911/un-ejemplo-de-fiestas-barrocas.-beatificaci%C3%B3n-de-santa-te.

[15] GABRIEL BELTRÁN LARROYA, OCD, ob.cit., p.694.

[16] RAFEL MOMPÓ, “Més arguments per a la identificació de santa Teresa de Jesús com a Caterina de Cardona (1)”, Institut Nova Història, 27 de setembre de 2020, https://www.inh.cat/articles/Mes-arguments-per-a-identificar-Santa-Teresa-de-Jesus-com-a-Caterina-de-Cardona-1-

[17] RAFEL MOMPÓ, “Més arguments per a la identificació de santa Teresa de Jesús com a Caterina de Cardona (2)”, Institut Nova Història, 15 d’octubre de 2020, https://www.inh.cat/articles/Mes-arguments-per-a-la-identificacio-de-Santa-Teresa-de-Jesus-com-a-Caterina-de-Cardona-2-

[18] JORDI BILBENY, “Santa Teresa estava emparentada amb famílies catalanes, segons un calendari del 1898”, Institut Nova Història, dilluns 12 d’octubre de 2020, https://www.inh.cat/articles/Santa-Teresa-estava-emparentada-amb-families-catalanes,-segons-un-calendari-del-1898

[19] PEP MAYOLAS, “Teresa Enríquez. Una seqüència de prova i error de la censura per amagar l’origen de Teresa de Jesús” dins Censura i postveritat al segle XVI català, Llibres de l’Índex, Barcelona, 2017, p. 157-186.

[20] EFRÉN DE LA MADRE DE DIOS i OTGER STEKKING, Tiempo y vida de Santa Teresa, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1968, p. 400-401.

[21] ANNALISA MICILLO, Il Complesso Ospedaliero di Santa Maria del Popolo degli Incurabilidi Napoli: evoluzione storico urbanistica, Tesi doctoral, Facolta’ di Architettura, Dipartimento di Storia dell’Architettura e Restauro, Università degli Studi di Napoli “Federico II” http://www.fedoa.unina.it/9346/7/micillo_annalisa_25.pdf març 2013, p. 21.

[22] MATTEO-RICCARDO-AGOSTO BARONE HENRION, Storia Universale de la Chiesa. Dalla predicazione degli apostoli fino al pontificato di Gregorio XVI, Tipografia di Paolo Lampato, Milano, 1840, vol. 9, p. 15.

[23] http://viajar.especiales.elperiodico.com/paradores-museo/castilla-y-leon/

[24] PEP MAYOLAS, “Teresa Enríquez. Una seqüència de prova i error de la censura per amagar l’origen de Teresa de Jesús”, ob. cit., p. 157-186.

[25] SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la vida, Ediciones Cátedra SA, Madrid, 1982, p. 122.

[26] CRISTINA SANJUST i LATORRE, L’obra del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes des de la seva fundació fins al segle XVI. Un monestir reial per a l’orde de les clarisses a Catalunya, tesi doctoral dirigida per la Dra Anna Muntada Torrellas, Departament d’Art de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 2008, p. 350.

[27] Ídem.

[28] Ídem, p. 59.

[29] Ídem, p. 129.

[30] SILVIA TAULÉS, “La casa de Piqué que nadie conoce: una finca de más de 4000 metros”, Vanitatis, 25 de gener de 2018, https://www.vanitatis.elconfidencial.com/famosos/2018-01-25/casa-pique-mansion-4-000-metros-cuadrados-cara-barcelona-fichaje-2020_1509536/

[31] CRISTINA SANJUST i LATORRE, ob. cit., p. 59.

[32] JOAN CASSOLA, “Lo Pou de santa Teresa de Cardona”, Institut Nova Història, 10 de gener de 2021, https://www.inh.cat/articles/Lo-Pou-de-santa-Teresa-de-Cardona

[33] AGUSTÍ BORRELL, “Joan de Jesús Roca, un català al servei de santa Teresa”, ob. cit.

[34] PERE SERRA I POSTIUS, Prodigios y finezas de los Santos Angeles hechas en el Principado de Cataluña, Jaume Surià, Barcelona, 1726, p. 194.